

УДК: 811.124'37
изворен научен труд

Светлана Кочовска-Стевовиќ

Д-р, доцент
Институт за класични студии, Филозофски факултет
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје

СЕМАНТИКАТА НА ANIMA И ANIMUS ВО РАНИОТ ЛАТИНСКИ ЈАЗИК

THE SEMANTICS OF ANIMA AND ANIMUS IN EARLY LATIN

Abstract

The aim of this paper is to describe the semantic properties of the lexemes *anima* and *animus* in Early Latin. The research is based on the corpus of literary texts which are commonly regarded as being paradigmatic for the study of Early Latin. The texts that form the main source of data are the plays of Plautus and Terence, but the writings of other authors, as Gnaeus Naevius, Quintus Ennius, Marcus Pacuvius, Caecilius Statius, Cato the Elder, Lucius Accius, Gaius Lucilius and Lucius Afranius, are taken into consideration as well.

The lexeme *anima* in the chosen corpus is used to denote 'breath', 'air', 'life' and 'soul' as a life-giving principle or as an immaterial principle that leaves the body after the death. The lexeme *animus*, on the other hand, is not polysemous in the way that the lexeme *anima* is. The multiple meanings that can be found in dictionary entries for *animus* in our view do not stem from lexical ambiguity, but from the lack of an appropriate word in the target languages that would correctly express the meaning of the concept denoted by *animus*. The lexical gap is bridged by providing a list of conceptually similar words available in the target languages. The analysis suggests that in early Roman culture *animus* was conceptualized as a kind of an immaterial organ similar to the concepts of mind and soul in modern western cultures. This immaterial organ, according to the Romans, was located in the human chest. It performed several functions associated with cognitive and affective functioning, a person's volitional activity, his character traits and psychological states he experiences. The translation solutions we propose, such as 'глава' (/glǎ.va/, Eng. head), 'ум' (/um/, Eng. mind, reason, brains), 'памет' (/pǎme.t/, Eng. brains, mind), 'разум' (/rǎzu.m/, Eng. reason, mind), 'душа' (/dū.ʃa/, Eng. soul), 'срце' (/sřtse/, heart), 'волја' /vǒlja/, Eng. will, 'желба' (/ʒelba/, wish) etc., are context and function-specific, that is, applicable for translation of only specific *animus*-utterances. As the analysis shows, even when the noun 'душа' (/dū.ʃa/) can be used as the only translation solution for both *anima* and *animus*, the concepts denoted by each of these Latin lexemes are completely different: *anima* is 'душа' exclusively as animating principle, i.e. as an immaterial principle of life which leaves the body after death, and *animus* is 'душа' as a wholeness of consciousness, emotions and character traits of the human.

Keywords

anima, *animus*, semantics, early Latin

1. Увод

Латинските лексеми *anima* и *animus*, од фоно-морфолошки аспект, се слични. Двете претставуваат именки кои се состојат од речиси идентичен фонемски состав. Припаѓаат на различна група именски основи и на различен граматички род: *anima* е *a*- основа од женски род или именка од прва *a* деklinација, а *animus* е *o*- основа од машки род или именка од втората *o* деklinација. Фоно-морфолошките сличности се резултат на етимолошкото сродство: двете лексеми водат потекло од индоевропската именска основа **h₂enh₁-mo-*, со значење 'здив'. Од истата основа се и грчкото *ἄνεμος* 'ветер', арменското *holm* 'ветер', староирското *anim* 'душа' и оскиските именски облици *anams* и *anatúm* 'храброст', 'енергија' или 'здив'¹. Во санскритот, истиот индоевропски корен **h₂enh₁-*, но со суфикс *-lo*, а не *-mo*, како во *animus*, *ἄνεμος*, *anim* и *anams*, се среќава во именката *ánila* 'ветер', 'воздух' и во глаголскиот облик *ániti* 'дише', кој е во трето лице еднина индикатив на презент (Beekes, 2010: 102). Во латинскиот јазик, од истиот индоевропски корен со суфикс *-slo* (**h₂enh₁-slo-*) се, веројатно, и придавката *anhelus* 'бреватв', 'кој се задишува' и глаголот *halare* 'дувам', 'здивнувам' или 'мирисам'. Се смета дека лексемата *anima* е изведена од *animus*. Деривати на *animus*, покрај *anima*, се и именките *animal*, *-alis n.* 'живо битие', 'животно', *exanimatio*, *-onis f.* 'запирање на дишењето', 'задушвање', придавките *animalis*, *-e adi.* 'жив', 'животен', *exanimis*, *-e adi.* и *exanimus* *3 adi.* 'без душа', 'мртов', *exanimalis*, *-e adi.* 'мртов', *exanimabilis*, *-e adi.* 'полумртов', 'безживотен', деминутивот *animulus*, *-i m.* 'душичка', 'срценце' и глаголот *exanimare* 'запирам здив/дишење', 'усмртувам', 'убивам'.

Лексемите *anima* и *animus* имаат различна семантичка содржина и различен колокациски опсег. Во *Лаџинско-македонскиот речник*, во лексикографската одредница посветена на лексемата *anima*, се поместени преводните решенија: 'здив', 'ветре', 'повев', 'воздух', 'животна сила', 'душа', 'живот', 'живо суштество', 'душичка', 'душа на умрените' (Софрониевски, 2001: 43). Во одредницата, пак, посветена на *animus*, се среќаваат преводните решенија: 'душа', 'дух', 'моќ на мислење/расудување', 'памтење', 'помнење', 'внимание', 'свест', 'сознание', 'оценка', 'мнение', 'суд', 'претчувство', 'склоност', 'волја', 'желба', 'намера', 'наум', 'нагон', 'чувство', 'осет', 'куд', 'душа', 'срце', 'настроение', 'расположение', 'мислење', 'смелост', 'храброст', 'самоувереност', 'самодоверба', 'пркос', 'дрзост', 'гордост', 'надменост', 'гнев', 'срдба' и 'лутина' (*ibid*: 44). Од прегледот на понудените преводни решенија е очигледно дека *anima* и *animus* во латинската лексикографија немаат третман на синоними, но дека меѓу преводните решенија понудени и за двете лексеми се среќава именката 'душа' или, во другите лексикографски традиции, именки кои во однос на својата семантика се блиски до оваа словенска апстрактна именка: англ. *soul*, франц. *âme*, герм. *seele*, итн.² И покрај тоа што именката 'душа', во многу контексти, е единствено возможно преводно решение за двете лексеми, *anima* и

¹ Споменатите оскиски облици *anams* [номинатив еднина] и *anatúm* [акузатив еднина од истата именка] се изведени од синкопираната форма **anto*, која со понатамошна епентеза на вокал се развила во **anato* (Vaap, 2008: 43).

² Види, на пример, Glare, 1968: 132, 134; Gaffiot, 1934: 159, 160; Georges, 1918: 433-434, 440.

animus немаат иста денотација, т.е. не реферираат на ист поим. Предмет на нашиот интерес е нивната семантичка содржина во раниот латински јазик. Истражувањето е спроведено врз корпус од книжевни текстови кои вообичаено се сметаат за парадигматични во однос на проучувањето на раниот латински јазик. Централно место во него имаат комедиите на римските комедиографи Плаут и Терентиј, а во анализата се земени предвид и помалобројните употреби на *anima* и *animus* во фрагментарно зачуваните дела на Гнај Највиј, Ениј, Пакувиј, Кајкилиј Статиј, Катон Постариот, Лукиј Акиј, Гај Лукилиј и Лукиј Афраниј. Делата што го сочинуваат корпусот припаѓаат на различни книжевни жанрови: комедии, трагедии, сатири, историографски еп итн. Создадени се пред 75 год. пр. н.е., т.е. му припаѓаат на т.н. преткласичен период на римската книжевност.

1. 1. *Anima* = здив

Изворната семантичка содржина на индоевропската основа **h₂enh₁-mo* 'здив', во латинскиот, е зачувана единствено во лексемата *anima*. Во повеќето од вкупно 53-те употреби во јазичниот корпус, *anima* е токму 'здив', односно воздух што се испушта при дишењето. Со оглед на тоа што ова значење е фокус или извор на метонимиските трансформации, го сметаме за примарно. На ова значење нè упатува анализата на колокацискиот опсег на лексемата. Според своите структурни белези, колокациите со лексемата *anima*, што се среќаваат во корпусот, можат да се поделат на три групи:

- колокации со облик на именски групи: *anima suavis* 'сладок здив' (Pl. As. 893), *anima foetida* 'смрдлив здив' (Pl. Merc. 574) или *anima ieiuna* 'сув здив' (Caecil. com. 161),
- колокации во кои *anima* има синтаксичка функција на субјект на глаголот *fetere* (во класичниот латински *foetere*) 'да мирисаш непријатно', 'да смрдиш' (Pl. As. 894), и
- колокации во кои *anima* е директен објект на глаголи што значат дување со усни, губење, издишување, задржување, одземање: *animam ecflare* (Pl. Pers. 638), *animam exspirare* (Lucil. 106) 'да испуштиш здив', *animam comprimere* (Pl. Amph. 1034; Ter. Phorm. 868) 'да задржиш здив' или *animam recipere* (Ter. Ad. 324) 'да земеш здив'.

Колокациите од првиот тип се среќаваат во комедиите, во дијалози во кои ликовите во комедијата разменуваат впечатоци поврзани со бакнување. Во примерот подолу, од Плаутовата комедија *Asinaria*, старецот Демајнет ѝ вели на хетајрата Филајнеј дека здивот ѝ е посладок од здивот на неговата жена (*animam suavioem uxoris meae*). На прашањето на хетајрата, 'зар ѝ смрди здивот на жена ти' (*an fetet anima uxoris tuae*), Демајнет одговара дека, ако треба, поскоро би испил смрдлива вода отколку неа да ја бакнува. Првата употреба на лексемата во фрагментот бр. 1 е пример за колокациите од првиот тип, а втората за колокациите од вториот тип:

фр. 1а. [Dem.] Edepol *animam suaviorem* aliquanto quam uxoris meae.
[Phil.] Dic amabo, *an fetet anima* uxoris tuae? [Dem.] Nauteam
bibere malim, si necessum sit, quam illam oscularier. (Pl. As. 893-5)

([Дем.] Нависџина имаш мноџу џосладок здив од жена ми./ [Фил.] Кажу ми, џе молам, џ смрди ли здивоџи на жена џи? [Дем.] Смрдлива вода / џоскоро би исџил, ако џреба, оџколку неа да ја бакнувам.)³

Непријатниот здив (*anīma*) на венчаната жена предизвикува комичен ефект и во една фрагментарно зачувана комедија на Кајкилиј Статиј. Таму, едно од лицата, во фрагментарно зачуваната комедија, вели дека му се гади да зборува за тоа дека веднаш штом ќе си дојде дома, сопругата го бакнува со својот сув/ несочен здив (*ieiuna anima*):

фр. 16. [A] Taedet mentionis, quae mihi
ubi domum adveni, adsedi, extemplo savium
dat *ieiuna anima*. B. Nil peccat de savio:
ut devomas vult quod foris potaveris (Caecil. 161).

([A] Ми се џади и да сџомнам, џаа (sc. соџруџаџа), / коџа ќе си дојдам дома и коџа ќе седнам, веднаш / ме бакнува со *сувоџи здив*. [B] Не џреши за бакнеџоџи: сака да џо џовраџиџи џаа шџо си џо исџил додека си бил надвор.)

Пример за колокациите од третиот тип е фрагментот бр. 2. Во овој фрагмент од комедијата *Формион* на Терентиј, *anīma* е директен објект на глаголот *comprimere* 'да задржиш':

фр. 2. Hoc ubi ego audivi, ad fores
suspenso gradu placide ire perrexi; accessi; astiti;
animam compressi, aurem admovi: ita animum coepi attendere,
hoc modo sermonem captans (Ter. *Phorm.* 866-9).

(Коџа џо чув ова, надвор / веднаш на џрсџи шџивко џрџнав да одам; дојдов; засџанав; / џо задржав здивоџи, џо џриблиџив увоџо: џака џочнав да слушам внимателно, / обидувајќи се на џој начин да џо чујам разџовороџи.)

Како што може да се види од овој пример, изразот *animam compressi* 'го задржав здивот' се среќава во опис на состојба на потполна внесеност во нешто, која, меѓу другото, подразбира и задржување на здивот, со цел нешто да се слушне подобро.

1. 2. *Anīma* = воздух како џприроден елементџ

Покрај 'здив', односно воздух што се испушта при дишењето, *anīma*, во два случаи во јазичниот корпус, значи 'воздух' во општа смисла или воздух како природен елемент. Во епот *Анали*, на Квинт Ениј, *anīma* се вбројува, како што пишува Варон, во четирите 'начела на светот' – *principia mundi* (Var. *RR.* 1. 4. 1)⁴:

³ Преводот на фрагментите е на авторката на статијата, освен кога не е назначено поинаку.

⁴ *eius* (sc. *agri culturae*) *principia sunt eadem quae mundi esse Ennius scribit: aqua, terra, anima et sol.*

фр. 3. Aqua, terra, *anima* et sol. (Enn. Ann. 9)

(Вода, земја, **воздух** и сонце.)

Овде, како и во уште една слична употреба во корпусот, која, исто како и оваа, е од епот *Анали* на Ениј (Enn. Ann. 47), според Кортни, авторот реферира на четирите корени на битието кои се среќаваат во учењето на грчкиот философ Емпедокле (Courtney, 1993: 33). Притоа, Ениј, според Кортни, ја употребува лексемата *anima* за да го избегне грцизмот *aer* (грч. *ἀήρ*). Без оглед на тоа дали оваа претпоставка е точна, сосем е извесно е дека овде *anima* е синоним на *aer*, односно значи воздух во општа смисла или воздух како природен елемент.

1. 3. *Anima* = живоѝ како физиолошка состојба

Неколку употреби на лексемата *anima* во корпусот се индикативни во однос на тоа дека веќе во раниот латински дошло до трансформација на основното значење 'здив' во секундарното значење 'живот' како физиолошка состојба, односно 'живот' како состојба на битието од раѓањето до неговата смрт. Во примерот подолу, од Плаутовата комедија *Miles gloriosus* (*Војничкоѝ фалбација*), изразот *animam alicui adimere* 'да му го одземеш некому здивот/животот', се среќава насprotи изразот *vitam alicui dare* 'да дадеш некому живот' во претходниот стих:

фр. 4a. *itidem divos dispertisse vitam humanam aequom fuit:
qui lepide ingeniatus esset, vitam ei longinquam darent,
qui improbi essent et scelesti, is adimerent animam cito* (Pl. MG. 732-3).

(Праведно ќе беше на истиѝ начин бо̀говииѝ да ѝо одредуваа човечкиѝ живоѝ: / на оној шиио е убаво усиироен од иприодаиѝа, да му даваа долѝ живоѝ / на лошииѝе иак и злочинциѝе брзо да им ѝо одземаа живоѝиѝ.)⁵

Во еден случај, *anima* е, исто така, 'живот', но во метафорична смисла - 'живот' како нешто што човекот го смета за највредно:

фр. 46. *Qua si illa inventa est, quam ille amat, recte valet;
si non inventa est, minus valet moribundusque est.
anima est amica amanti: si abest, nullus est* (Pl. Vacc. 191-193);

(Ако ја најдаиѝ тиаа шиио ја ѝуби, шиио е совршено добар; / ако не ја најдаиѝ, не е добар и е иред умирање. / Љубовницаиѝа му е живоѝ на вљубениов: ко̀за не е шиика, шиио е нишиио;)

(Var. RR. 1. 4. 1) „Начелаиѝа на земјоделсѝивоѝио се истииѝе оние за кои Ениј иишува дека се начела на свеиѝиѝ: вода, земја, воздух и сонце.“

⁵ Спореди: на тиаков начин и бо̀говииѝе иѝребало да ѝо ойределувааиѝ живоѝиѝиѝ – / на оној шиио ќе има ипрекрасни одлики, нему да му дадаиѝ долѝ живоѝ; / на лошииѝе иак и злочинциѝе брзо да им ја земаиѝ душаиѝа. (Плаут, *Војничкоѝ фалбација*. Превод од латински, белешки и предговор Маргарита Бузалковска-Алексова. Скопје: Профундум, 61).

Во класичниот латински, покрај *adimere* 'да одземеш', вообичаено, како директен објект стои именката *vita*: *vitam adimere* 'да одземеш живот'⁶. Употребата на *anīma* како метафора за љубеното лице, од друга страна, е споредлива со употребите во кои именката *vita* 'живот' се употребува како метонимија за љубеното лице: *vita mea* 'животе мој'. Ваквата метонимиска употреба на *vita* е потврдена и во преткласичниот и во класичниот латински⁷.

1. 4. *Anīma* = *душа како носител на животи*

Неколку употреби на *anīma* во јазичниот корпус се илустративни во однос на преносот на номинацијата од конкретниот поим 'здив' во апстрактниот поим 'душа' како носител на животот или како нематеријално начело на животот кое по смртта го напушта телото. Семантичката транспозиција на *anīma*, од 'здив' во 'душа' како носител на животот, е очигледна во една фрагментарно зачувана сатира на Лукилиј:

фр. 5. principio <phy>sici omnes constare hominem ex *anīma* et corpore dicunt (Luc. Sat. 26, 635).

(На почетокош, сити природоиследишели велат дека човекош се состои од *душа* и од *тело*.)

До семантичката транспозиција од конкретниот поим 'здив' до поимите 'живот' како физиолошка состојба и 'душа' како носител на живот се чини дека дошло поради конвенционализацијата на фразеолошките единици со компонентата *anīma*, од следниот тип:

- ***animam omittere*** 'да испуштиш здив / душа' или 'да умреш': *animam omittunt prius quam loco demigrent*. (Pl. Amph. 240) – *испуштиаат здив / зо зубаи животиош / умираат пред да зо напуштиаат меститош*;
- ***anima aliquem privare*** 'да лишиш некого од здив/живот/душа', 'да му го оземеш некому здивот/животот', 'да убиеш некого': *anima privabo vigum* (Pl. Men. 905) – *ке зо лишам мажош од здив/животиш / ке зо убијам мажош и*
- ***animam relinquere*** 'да го напуштиш здивот/животот', 'да умреш': *animam relinquam potius quam illas deseram* (Ter. Ad. 498) – *шоскоро ке испуштиам душа / здив / шоскоро ке умрам, ошколку нив да ги напуштиам*.

Употребата на иста лексема за 'здив', 'воздух', 'живот' како физиолошка состојба и 'душа' како нематеријално начело на животот е резултат на популарното античко верување, потврдено уште кај Хомер, а присутно и во орфизмот, дека душата, носена од ветровите, влегува во телото, од вселената, при вдишувањето.

⁶ Види, на пример, Cic. TD. 5. 112. 2; Planc. 101. 8; Phil. 9. 10. 2; Lucr. 3. 869; Ov. Tr. 5. 11. 15; Curt. 6. 10. 32; 10. 1. 42 etc.

⁷ Види Pl. Cas. 135; Poen. 365; Stich. 584; Truc. 391; Cat. 45. 13, 109. 1, Cic. Fam. 14. 2. 3; Prop. 2. 3. 23; 2. 20. 11; Ov. Am. 2. 15. 21.

Во петтото пеење од *Илијада*, на пример, Сарпедон прво умира, а потоа повторно оживува откако ќе вдише (*ἐμπνεῖν*). Тоа што го враќа во живот е дувањето (*πνοιή*) на северниот ветер Борей: *τὸν δ' ἔλιπε ψυχή, κατὰ δ' ὀφθαλμῶν κέχυτ' ἀχλὺς/αὔτις δ' ἐμπνύνθη, περὶ δὲ πνοιή Βορέας / ζώγρει ἐπιπνείουσα κακῶς κεκαφηότα θυμόν* (Il. 5.696) – *душаџа з' ослџави џоџа, а очиле мрак му џи џокри. / Туку џој џовџорно вдахна, џа з' оживеал зду'оџ Борейев / душа дувајќи му нему, шџо зло беше з' издахнал духоџ*⁸. Сведоштво, пак, за орфичкото верување дека душата носена од ветровите влегува во телото при вдишувањето, наоѓаме кај Аристотел, кој, на едно место, во списот *De anima*, вели: *τοῦτο δὲ πέπονθε καὶ ὁ ἐν τοῖς Ὀρφικοῖς καλουμένοις ἔπεσι λόγος· φησὶ γὰρ τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ ὄλου εἰσιέναι ἀναπνεόντων, φερομένην ὑπὸ τῶν ἀνέμων* (Ar. *De an.* 410b) – *Ислџоџо важи и за искажаноџо мислење во џаќанаречениџе орфички џесни. Во нив се вели дека душаџа, носена од веџровиџе џри вдишувањеџо од вселенаџа влеѓува во џелоџо*⁹. Две употреби на *anima* во фрагментарно зачуваните дела на Марк Пакувиј и Гај Лукилиј сведочат за тоа дека ова верување било присутно и во раната римска култура. Така, Пакувиј, на едно место, вели дека воздухот (*aether*) на телото му дава душа (*animam*):

фр. 6. Mater est terra: ea parit corpus, **animam** aether adiugat. (Pac. fr. 93)

(Земјаџа е мајќа: џаа џо раѓа џелоџо, а воздухоџи му дава **душа** / џо оживува.)

Лукилиј, во една фрагментарно зачувана сатира, пак, пишува дека телото (*corpus*) е земја (*γῆ*), а душата, *anima*, е *πνεῦμα* воздух, т.е. она што го дишеме:

фр. 7. duo habet stoechia, adfuerit **anima** et corpore
(*γῆ corpus, anima est πνεῦμα*) (Luc. 28. 788).

(Има два елеменџа, џосџојаџи душа и џело/ џелоџо е γῆ (земја), а душаџа е πνεῦμα (воздух/она шџо џо дишеме).

Треба да се нагласи дека и кога единствениот преводен еквивалент на *anima* е душа, *anima*, во раниот латински, никогаш не значи душа како севкупност од чувства, свест и карактерни особини, туку значи *душа* исклучиво како животворен принцип, односно како носител на животот или како нематеријално начело на животот кое влегува во телото преку вдишувањето и кое по смртта го напушта телото.

2. *Animus* = нематеријален орган

Другата лексема што е предмет на нашиот интерес, лексемата *animus*, во јазичниот корпус се среќава значително повеќепати од лексемата *anima*: вкупно 633 пати. Анализата на дистрибуциските својства на оваа лексема укажува на тоа дека таа има сосема различна дистрибуција од лексемата *anima*. Според типот на

⁸ Хомер, *Илијада*. Препев, предговор, увод и објасненија, Михаил Д. Петрушевски. Скопје: Детска радост, 1995, 110.

⁹ Аристотел, *За душаџа*, прев. Маргарита Бузалковска-Алексова, Скопје: Магор, 2006, 36.

структурата, колокациите со лексемата *animus* можат да се поделат во неколку групи:

1. колокации со структура на именски групи, кои се состојат од лексемата *animus* како основа на колокацијата и од секундарен колокат: присвојна придавска заменка (*meus* 'мој' (Pl. *Trin.* 394), *tuus* 'твој' (Pl. *Cas.* 178)), придавка или партицип. Придавките и партиципите во овој тип на колокации најчесто означуваат емоционални, ментални и карактерни особини: *aequus* 'рамнодушен', 'спокоен', 'мирен' (Pl. *MG* 1343), *amans* 'вљубен' (Pl. *Cist.* 222), *amicus* 'пријателски' (Ter. *Hec.* 389), *audax* 'смел', 'решителен', 'храбар', 'дрзок' (Acc. 645), *avidus* 'алчен' (Pl. *Aul.* 486), 'лаком', *bonus* 'добар' (Pl. *Amph.* 671), *clemens* 'кроток', 'милостив', 'спокоен' (Pl. *MG* 1252), *conscius* 'кој знае', 'свесен' (Pl. *Most.* 544), *cupidus* 'желен', 'страден', 'лаком' (Pl. *Bacc.* 1015), *deditus amori* 'предаден на љубов' (Ter. *Hec.* 294), *defaecatus* 'исчистен', 'невозматен' (Pl. *Aul.* 79), *fidelis* 'верен', 'чесен' (Ter. *Hec.* 472), *fortis* 'храбар' (Pl. *Amph.* 646), *iratus* 'гневен', 'лут' (Ter. *Herc.* 568), *lenis* 'благ', 'кроток' (Ter. *Hec.* 270), *perturbatus* 'уплашен', 'збунет' (Ter. *HT* 123), *puđens* 'срамежлив' (Ter. *HT* 120), *trepidans* 'плашлив', 'растревожен' (Luc. *Sat.* 30. 1000) итн. Именските групи од овој тип, во реченицата, имаат различни синтаксички функции, но најчесто претставуваат прилошки одредби за начин. Кога имаат ваква функција, тие обично стојат покрај глаголите *esse* 'да се биде', *adesse* 'да се биде присутен', *ferre* 'да се поднесува' и *pati* 'да се трпи'.
2. Колокации во кои *animus* е субјект. Предикатот, во овој тип на колокации, е најчесто глагол кој означува когнитивен процес или емотивна состојба: *reri* 'да мислиш' (Pl. *Ep.* 538), *censere* 'да мислиш', 'да проценуваш', 'да сметаш' (Pl. *Trin.* 306), *fluctuare* 'да се колебаш', 'да бидеш нерешителен' (Pl. *Merc.* 890), *ardere* 'да пламтиш', 'да киптиш' (Stat. *Pall.* 230), *commoveri metu, spe, gaudio* 'да бидеш поттикнат од страв, надеж и радост' (Ter. *Andr.* 937-8), *devinciri misericordia* 'да бидеш обземен од сожалување' (Ter. *Hec.* 167), *esse in dubio* 'да се сомневаш' (Ter. *Andr.* 266), *formidare* 'да трепериш', 'да бидеш преплашен' (Pl. *Bacc.* 237), *latrare* 'да лаеш', 'да беснееш' (En. *Ann.* 103), *mirari* 'да се чудиш' (Pl. *Bacc.* 528), *obstipescere timore* 'да бидеш избезумен од страв' (Ter. *Ad.* 612), *praesagire mali* 'да претчувствуваш зло' (Ter. *HT* 236), *sperare* 'да се надеваш' (Pl. *Bacc.* 144) итн.
3. Колокации во кои *animus* е директен објект на глаголите: *advertere/advortere* 'да свртиш кон', 'да насочиш' (Pl. *Amph.* 38), *complere/explere* 'да наполниш' (Ter. *Andr.* 338-9), *commovere* 'да придвижиш', 'да раздвижиш', 'да предизвикаш' (Acc. *Tr.* 188), *dare* 'да дадеш' (Pl. *As.* 141), *defraudare* 'да излажеш', 'да измамиш' (Pl. *Aul.* 725), *domare* 'да скроттиш', 'да совладаш' (Pl. *Cas.* 252), *gerere* 'да носиш', 'да управуваш', 'да раководиш' (Pl. *Bacc.* 509), *habere* 'да имаш' (Pl. *Amph.* 545), *inducere* 'да доведеш', 'да наведеш' (Pl. *As.* 832), *relevare* 'да олесниш', 'да смириш' (Ter. *Ad.* 602), *vincere* 'да победиш', 'да совладаш' (Pl. *MG* 568).

4. Колокации со структура на предлошки израз: *cum animo*, *in animo*, *ex animo*, *animi causa* и *animi gratia*. Предлошкиот израз *cum animo* 'со *animus' се јавува покрај глаголите *cogitare* 'да мислиш' (Pl. *Most.* 702), *investigare* 'да истражуваш', 'да испитуваш' (Pl. *Aul.* 715), *agere* 'да се занимаваш со нешто' (Pl. *Trin.* 255), *depugnare* 'да се бориш' (Pl. *Trin.* 305), *attendere* 'да напрегнеш', 'да насочиш' (Pac. *Tr.* 17). Изразот *in animo* 'во *animus' стои покрај именката *ingenium* 'карактер', 'нарав', 'ќуд' (Pl. *Vacc.* 1) и покрај глаголите *considerare* 'да размислуваш' (Ter. *HT* 385), *cogitare* 'да мислиш' (Ter. *Ad.* 30), *habere* 'да имаш' (Cato, *Agr.* 1.1.1.), *esse* 'да бидеш' (Pl. *Capt.* 782), *instituere* 'да разгледуваш', 'да размислуваш' (Ter. *Ad.* 38), *parare* 'да подготвуваш' (Ter. *Phorm.* 821) и *statuere* 'да одлучиш', 'да заземеш став' (Afr. *Tog.* 84). Предлошкиот израз *ex animo* 'од *animus' стои покрај глаголите *atovere* 'да отстраниш', 'да отфрлиш' (Ter. *Andr.* 307), *ei cere* 'да исфрлиш', 'да истераш' (Pl. *Cas.* 23), *velle* 'да сакаш', 'да посакуваш' (Ter. *HT* 959), *dicere* 'да зборуваш' (Ter. *Eun.* 175), *delere* 'да избришеш', 'да уништиш' (Ter. *Eun.* 296) и *exspuere* 'да исплукаш', 'да исфрлиш' (Ter. *Eun.* 406). Предлошките изрази *animi causa* (Pl. *As.* 542) и *animi gratia* (Pl. *Ep.* 275) 'поради *animus' во јазичниот корпус често се јавуваат во одговори на прашања. Со аблативите *causa* и *gratia*, како што е познато, се означува причината поради која се врши определено дејство.

5. Колокации во кои *animus* е секундарен колокат. Во колокациите од овој тип *animus* е во генитив, а примарни колोकати се лексемите: *sententia* 'мислење', 'мнение', *lubido* 'желба', *mens* 'ум', 'памет', *impotentia* 'немоќ', *impos* 'немоќен', *firmitudo* 'цврстина', 'сила'.

Колокациите со структура на именски групи со присвојна заменска придавка (*animus meus*, *animus tuus*) говорат дека поимот што бил означен со лексемата *animus* се однесувал на нешто што е инхерентно на човечката природа, нешто што му припаѓа на човекот, нешто што е дел од самиот него. Именските групи со придавка или партицип како секундарен колокат, пак, говорат дека ова „нешто“ може да биде рамнодушно, вљубено, пријателски настроено, лакомо за нешто, свесно, сталожено или вознемирено, верно, храбро, гневно, срамежливо итн. Колокациите од вториот тип, т.е. колокациите во кои *animus* е субјект, говорат дека ова „нешто“ може да мисли, да проценува, да се колеба, да пламти, да биде обземено со страв, надеж, радост или сожалување, да се сомнева, да трепери, да се вкочани од страв, да претчувствува, да се надева итн. Колокациите во кои лексемата *animus* е објект се индикативни во однос на тоа дека човекот има моќ да го насочи својот или нечиј туѓ *animus* кон нешто, да го наполни со нешто, да го измами, да го скроти или совлада, да го смири, да го совлада итн. Колокациите со структура на предлошки изрази говорат дека *animus* е воедно и место каде што човекот ги чува своите мисли, желби и чувства, а воедно и средство со чијашто помош мисли, посакува и чувствува. Конечно, колокациите од последниот тип се илустративни, пред сè, во однос на тоа дека мислењето, желбата и умот се сметале за интегрални делови на она што било

означено со лексемата *animus*. Врз основа на овие колокации, може да се заклучи дека во раната римска култура поимот *animus* се концептуализирал како еден вид нематеријален орган, кој управувал со когнитивните и емоционалните процеси како и со човековата волева активност. Овој нематеријален орган, сличен на човечкиот ум, како што покажува еден стих од епот *Анали* (*Annales*) на Ениј, Римјаните го лоцирале во градниот кош на човекот (*pectus*):

фр. 8. *animusque in pectore* latrat (En. An. 103).

(и неговитој *animus му беснее во жрадише.)

Слично како што во словенските јазици умот може да лета (на пример, *му леџа умој* = 'не е присутен со мислите'), да доаѓа или да си оди од главата (на пример, *му дојде ум в жлава* = 'се опамети'), така и апстрактниот поим што е означен со лексемата *animus* е од мобилна природа. Имено, она што е означено со оваа лексема не мора секогаш да биде во градите, каде што му е местото, туку може да биде и на некое друго место. Ова е извесно од еден пример од Плаутовата комедија *Лажџо* (*Pseudolus*). Во него, Калидор му вели на својот роб Лажго дека неговиот *animus* не му е во градите (*in pectore*), туку дека му е во писмото што го добил од својата сакана Феникија:

фр. 9. [Ps.] advortito animum! [Cal.] Non adest. [Ps.] At tu cita.

[Cal.] Immo ego tacebo, tu istinc ex cera cita;

nam istic meus animus nunc est, non in pectore. (Pl. Ps. 32-4)

([Л] Сврџи џо својој *animus! [Кал.] Не е шјука. [Л] Повикај џо. / [Кал.] Не, јас ќе молчам, а шју повикај џо од восочниве шаблички; / зашшо мојој *animus е сеџа шаму, а не во жрадише.)

Колокациите од типот *mens animi*, *ingenium in animo*, *animi sententia* и *animi libido*, говорат дека разумот (*mens*), карактерот (*ingenium*), мислењето (*sententia*) и желбата (*libido*) се сметале за инхерентни делови на *animus*. Човечкиот разум (*mens*) се сметал за раководен принцип, *ῥηγεμονικόν*, на овој нематеријален орган. Ова е очигледно од изразот *animum mente sincera gerere* (Pl. Bacc. 509-10), буквално 'да го управуваш својот *animus* со здрав разум:

фр. 10. sed satine ego *animum mente sincera gero* ...

qui ad hunc modum haec hic quae futura fabulor. (Pl. Bacc. 509-10)

(но дали јас џо уџравувам мојој *animus** со доволно чистџ ум, / јас, кој на овој начин овде грдорам за шшо шшо ќе се случи.)

За тоа дека разумот (*mens*) се сметал за интегрален дел на *animus* сведочи и еден стих кој упатува на тоа дека отсуството на *mens* 'разум' или безумието, *amentia*, се перципирале како нецеловитост на *animus*. Во овој стих, Афраниј ги нарекува безумни (*amentes*) оние чијшто *animus* не е целовит:

фр. 11. *Amentes, quibus animi non sunt integri*, surde audiunt. (Afr. 349)

(Безумнише, чиј *animus** не е целовиџ, слабо слушааџ.)

Преводните решенија што се наведуваат во лексикографските одредници посветени на *animus* (како 'душа', 'дух', 'внимание', 'свест', 'волја', 'желба', 'намера', 'расположение' итн.) се чини дека не се резултат на повеќезначноста на лексемата која произлегла од вообичаените извори на полисемија, туку дека се резултат на неможноста во целниот јазик да се пронајде формален кореспондент, т.е. збор што во целниот јазик ќе има иста функција и исто значење како во изворниот, латинскиот јазик. Во услови на неможност за изнаоѓање на формален кореспондент, принудени сме врз основа на функцијата на непреводливата лексема да изнаоѓаме преводни решенија со слична функција или да ги пренесуваме значењата со синтаксичка перифраза. Преводните решенија, што овде ќе ги предложиме, произлегуваат од идентификацијата на функциите на лексемата *animus* во корпусот:

1. *animus* е нематеријален орган со когнитивна функција;
2. *animus* е нематеријален орган со афективна функција;
3. *animus* е орган кој управува со човековата волева активност и
4. *animus* е орган кој ги определува карактерот на човекот и психичките состојби низ коишто тој минува.

2.1. *Animus* = орган со когнитивна функција

Преводните решенија што ги предлагаме за употребите во кои *animus* има функција на нематеријален орган со когнитивна функција се: 'ум', 'памет', 'глава' и 'разум'. Индикатор на оваа функција на лексемата се употребите во кои таа се јавува покрај предикати со кои се опишуваат ментални процеси: *rerī* (Pl. Ep. 538), *censere* (Pl. Trin. 305), *fluctuare* (Pl. Merc. 890), *in dubio esse* (Pl. Vacc. 713) итн. Во овие употреби, *animus* може да биде субјект, прилошка определба за средство или дел од предлошки израз од типот *cum/in animo cogitare, cum animo investigare, in animo considerare* итн. Во примерите подолу, *animus* има функција на субјект на глаголите *rerī* 'да мислиш' и *fluctuare* 'да се колебаш':

фр. 12a. *estne ea an non east quam animus retur meus?* (Pl. Ep. 538)
(Дали е *ѿаа* или не е *ѿаа шѿо* МОЈОВ УМ (*animus meus*) мисли дека е?)

фр. 12b. *Quid si mi animus fluctuat?* (Pl. Merc. 890)
(Шѿо ако МОЈОВ УМ (*mi animus*) ѿочне да се колеба?)

Истите преводни решенија се можни и за употребите во кои *animus* е дел од прилошка определба за средство покрај предикат со кои се опишува когнитивен процес:

фр. 13. *Sapimus animo, fruimur anima* (Acc. Trag. 296).
(Сѿознаваме со УМОТ/РАЗУМОТ (*animo*), а живееме благодарение на воздухоѿи.)

Во овој пример, аблативот за средство *animo* стои покрај глаголот *sapere* 'да разбереш', 'да бидеш разборит'. Примерот е илустративен во однос на тоа што во

него се назира клучната семантичка разлика меѓу *anima* и *animus*: *animus* е нешто со чијашто помош човекот разбира, спознава, а *anima* е нешто благодарение на коешто живее, т.е. нешто без коешто не може да постои живот, *condicio sine qua non vita*.

Преводното решение 'глава' е особено прикладно за употребите во кои *animus* е дел од предлошки изрази од типот *cum/in animo cogitare* (Pl. *Most.* 702; Ter. *Ad.* 30; 500; 818), *cum animo investigare* (Pl. *Aul.* 715), *in animo statuere* (Afr. *Tog.* 84), *in animo considerare* (Ter. *HT* 385):

фр. 14. Quom magis cogito **cum teo animo**... (Pl. *Most.* 702).
(Кога ќе размислам љодобро СО СВОЈАВА ГЛАВА (*cum teo animo*)...¹⁰)

Преводното решение 'глава' се чини како прикладно преводно решение и за изразот *animo alicui male esse*, буквално 'некому да му биде лошо во органот со чија помош мисли и спознава', т.е. 'некој да има поматена свест', 'некој да се чувствува зашеметено', 'да му се врти во главата' или 'некому да му биде лошо'. Намалената способност за размислување и дејствување што се чини дека ја означува овој израз е опишана во следниот пример од Плаутовата комедија *Амфиџрион* (*Amphitrio*):

фр. 15. vae miserae mihi,
animo malest, aquam velim. corrupta sum atque absumpta sum.
caput dolet, neque audio, nec oculis prospicio satis. (Pl. *Amph.* 1057-9)
(Пеле, куџраџа јас, лошо ми е ВО ГЛАВАВА (*animo*), сакам вода. Скршена сум и исцрпена. Ме боли глава, ниџу слушам, ниџу со очиве добро џледам.)

2. 2. *Animus* = орган со афективна функција

Чувствената или афективна функција на *animus* е евидентна во многу употреби на лексемата во корпусот. Најдиректен показател за оваа компонента во значењето се изразите во кои *animus* е граматички субјект во реченици во кои предикатот означува емоционален процес. Возможни преводни решенија за овие употреби на *animus* се 'срце' или 'душа':

фр. 16а. Nam meus **formidat animus** (Pl. *Vacc.* 237).
(МОЈАТА ДУША / МОЕТО СРЦЕ (*animus*) се џлаши.)

фр. 16б. hic **animus**, partim uxoris **miseriordia devinctus**, partim **victus** huius **iniuriis** paullatim elapsust Bacchidi... (Ter. *Hec.* 167).

(џака, неџовоџо СРЦЕ (*animus*), обземено делумно од сожалување кон соџруџаџа, / а делумно совладано од неџравдиџе на онаа друџаџа, малку џо малку сосем се оџџрџна од Бакхида.)

фр. 16в. **animus timore obstipuit** (Ter. *Ad.* 612).
(ДУШАТА/СРЦЕТО се избезуми од сџрав)

¹⁰ Спореди: *Подобро кога ќе размислам за ова...* (Плаут, *Сениџџа*. Превод од латински, предговор и белешки Елена Џукеска. Профундум: Скопје, 38).

Преводните решенија 'душа' и 'срце' се можни и за употребите во кои *animus* е дел од именски групи кои имаат функција на прилошки определби за начин. Овие именски групи обично се состојат од лексемата *animus* во аблатив и од конгруентна придавака: *animo aequo* (Pl. *Capt.* 196; *Cas.* 377; *Stich.* 125, *MG* 1343; *Ter. Ad.* 500, 738; *Andr.* 24, 397, 921; *Phorm.* 30, 138, 1020; *Hec.* 685; *HT* 35, *Luc. Sat.* 27, 700 etc.), *animo defaecato* (Pl. *Aul.* 79), *animo perturbato* (*Ter. HT* 121-2), *animo irato* (*Ter. Hec.* 568) итн. Со овие прилошки определби се опишува нечија емотивна состојба:

фр. 17а. Nunc *defaecato* demum *animo* egredior domo,
postquam perspexi salva esse intus omnia (Pl. *Aul.* 79-80).

(Сега, конечно, излежувам од дома со мирна ДУША (*animo*) /ојќако видов дека внатре е сè во ред.

фр. 17б. Si di immortales id voluerunt, vos hanc aerumnam exsequi,
deceat id pati *animo aequo* (Pl. *Capt.* 196).

(Ако бесмртните богови сакаат да ја шртинат твa несреќа, штоаш треба да го издржинат твa со сѐкојна ДУША.)¹¹

Дел од употребите кои се индикативни во однос на афективната функција на *animus* се индикативни и во однос на концептуализацијата на она што било означено со лексемата како сад кој под влијание на надворешни дразби се полни со различни позитивни и негативни емоции: љубов, радост, тага, јад, грижа итн. Преводните решенија 'душа' и 'срце' се соодветни за употребите на лексемата во кои се назира ваквата концептуализацијата на поимот *animus*: *animum amore complere* (Naev. 136 = Fro. *Aur. Caes.* 2. 2. 2H) 'да исполниш нечие срце/душа со љубов', *animum explere gaudio* (*Ter. Andr.* 338-9) 'да исполниш нечие срце/душа со радост', *amorem ex animo amovere* (*Ter. Andr.* 307) 'да ја отстраниш љубовта од нечие срце/душа', *exturbare ex animo aegritudinem* (Pl. *Curc.* 224) 'да ја исфрлиш тагата од срцето/душата' или *expiere miseriam ex animo* (*Ter. Eun.* 406) 'да го исфрлиш јадот од своето срце/душа':

фр. 18а. Si recte facias, Phaedrome, auscultes mihi
atque istam *exturbes ex animo aegritudinem* (Pl. *Curc.* 223-4).

(Ке ѝосѝайиш добро, Фајдроме, ако ме ѝослушаш и ако од своето СРЦЕ (*ex animo*) ја исфрлиш твa твaга.)

фр. 18б. sed ubi inveniam Pamphilum,
ut metum in quo nunc est adimam atque *expleam animum gaudio*?
(*Ter. Andr.* 338-9)

(Но каде да го најдам Памфил, за да го исѝерам сѝравоји шѝо го мачи и да му го исѝолнам СРЦЕТО (*animum*) со радосѝи).

¹¹ Спореди: Ако сакале боговите бесмртни да ја шрѝаѝе макава, редно е сѝокојно да ја ѝрифайѝиѝе (Плаут, *Заробеници*. Препев Маргарита Бузалковска-Алексова. Евро-Балкан Пресс: Скопје, 2003, 195).

2. 3. *Animus* = орган кој управува со човековата волева активност

Низа употреби во корпусот сведочат за тоа дека она што било означено со *animus* во раната римска култура се концептуализирало и како орган кој управува со волевата активност на човекот: со неговите желби, потреби, намери, интереси, стремежи итн. Соодветни преводни решенија за овој тип употреби се 'волја', 'желба' 'задоволство' и 'кеиф'. Овие преводни решенија се можни само при превод на конкретни јазични структури со компонента *animus*. Така, преводните решенија 'волја' и 'желба' се можни единствено при преводот на предлошките изрази *advorsum animi sententiam* (Pl. *Poen.* 1411), буквално 'спротивно на мислењето на нечија душа/ум (*animus*)' и *advorsum animi lubidinem* (Ter. *Hec.* 532), буквално 'спротивно на желбата на нечија душа/ум (*animus*)'. Овие два изрази се блискозначни. Првиот може да се преведе со изразот 'спротивно на нечија волја', а вториот со изразот 'спротивно на нечија желба.' Во двата случаи, значењата 'волја' и 'желба' не произлегуваат од значењето на *animus*, туку од значењата на лексемите *sententia* 'мнение', 'мислење', 'волја' (Софрониевски, 2001: 651) и *lubido* 'желба', 'своеволност', 'самоволие', 'каприц' (*ibid.*: 389):

фр. 19. si quid dixi iratus *advorsum animi tui sententiam*,
id uti ignoscas quaeso (Pl. *Poen.* 1411-2).

(Ако разгневен сум кажал нешто *сиројивно* на ТВОЈАТА ВОЛЈА (*advorsum animi tui sententiam*) *џе* молам, *џросџи* му.)

Преводните решенија 'задоволство' и 'кеиф' се исто така применливи единствено при превод на конкретни јазични структури, т.е. при превод на предлошките изрази *animi causa* (Pl. *As.* 542; *Cas.* 150; *Curc.* 340; *Ep.* 45, 91; *Merc.* 341; *Rud.* 932; *Trin.* 334), буквално 'заради својот *animus*' и *animi gratia* (Pl. *Ep.* 275), со исто значење како и претходниот израз. Во примерот подолу од Плаутовата комедија Епидик, робот Епидик го прашува робот Тесприон зошто нивниот господар Стратипокле купил некоја заробенчка од Теба. На ова прашање Тесприон одговара *animi causa*, буквално 'поради својот *animus' или 'поради задоволство', 'од кеиф':

фр. 20. [Ep.] Cur eam emit? [Th.] *Animi causa* (Pl. *Ep.* 45).
([Еџидик] Зошто ја купиш? [Тесџрион] Од *КЕИФ*.)

2. 4. *Animus* = орган кој го определува човечкиот карактер и психичките состојби низ кои човекот минува

Низа употреби на *animus* во корпусот упатуваат на тоа дека она што во раниот латински било означено со оваа лексема се перципирало и како еден вид нематеријален орган кој ги определувал вродените својства на личноста, т.е. човечките карактерни особини. Можни преводни решенија за овој тип употреби се именките 'нарав', 'карактер' или 'куд'. Фрагментот бр. 21а е од комедијата на Терентиј *Свекрва*, а фрагментот бр. 21б. од една непозната трагедија на Лукиј Акиј:

фр. 21a. ego sum *animo leni* natus: non possum advorsari meis (Ter. Hec. 270).
(роген сум со блага НАРАВ (*animo leni*), не можам да им се сѝрошѝвсѝавувам на оние шѝо ми се блиски.)

фр. 21b. Nova advena *animo audaci* in medium proripit sese ferox (Acc. 654).
(Новиош дојгенец, ѝркосен и со дрзок КАРАКТЕР (*animo audaci*) јурна на среднаша.)

Придавките *leni* и *audaci* во именските групи *animo leni* и *animo audaci* во овие примери упатуваат на определена карактери особини, во фрагментот бр. 21a. – благост, а во фрагментот бр. 21b. – дрскост. Анализата на именските групи од овој тип говори дека во некои случаи придавката во именската група на укажува на определена вродена особина, туку на привремена душевна состојба на поединецот. Тоа е случај со најзастапената именска група во корпусот, именската група *bono animo* (Pl. Amph. 671, 1131; As. 638, Aul. 787, Cis. 73, Merc. 531, MG 1143, 1342, Ter. HT 822, Eun. 84, Phorm. 965, Ad. 284, 696 итн.). Оваа именска група е речеиси секогаш дел од изразот *bono animo esse*, буквално 'да се биде со добар *animus', кој во повеќето случаи е во императив. Директивот *bono animo es* му се упатува на соговорник кој во моментот не е во добра психичка состојба, туку е вознемирен, тажен или исплашен. Со употребата на овој директив учесниците во конверзацијата настојуваат да го доведат својот соговорник во добра психичка состојба, т.е. да го смират. Функционален адекват на *animus* во овој тип на употреби се македонските лексеми 'расположение' или 'душевна состојба'. Сепак, при преведувањето на овој израз се чини дека најсоодветна преведувачка постапка е синтаксичката перифраза 'смири се'/'собери се'/'развесели се'. Оваа преведувачка постапка може да се мапира и во македонските преводи на Плаутовите комедии:

фр. 22a. *Bono animo es*: negotium omne iam succedit sub manus (Pl. MG 1143).
(РАЗВЕСЕЛИ СЕ (*bono animo es*): целаша рабоша сега ни оди од рака (види Плаут, 2007: 92))

фр. 22b. [Purg.] Age, Palaestrio, *bono animo es*. [Pal.] Eheu, nequeo quin fleam, quom abs te abeam (Pl. MG 1342-3).
(Пурџ. Ајге, Палајсѝрионе, СОБЕРИ СЕ (*bono animo es*)/ Пал. Ах, леле, не можам да не ѝлачам.../кога ошќај ѝебе си заминувам (види Плаут, 2007: 109))

Семантички близок со изразот *bono animo esse* е изразот *bonum animum habere*, буквално 'да се има добар *animus'. И овој израз во повеќето случаи е во императив. Директивот *bono animo habe*, исто како и директивот *bono animo es*, му се упатува на соговорник кој е вознемирен, тажен или исплашен. Со употребата на овој директив учесниците во конверзацијата настојуваат да го смират својот соговорник. Примерот што следи е од Плаутовата комедија *Грне* (*Aulularia*):

фр. 23. Tace, *bonum habe animum*, Euclio. Dabitur, adiuvabere a me. (Pl. Aul. 192-3)
(Молчи, смири се, Евклионе. Сѝ ќе биде во ред, јас ќе ѝи ѝомоѓнам.)

Синтаксичката парафраза како преведувачка постапка е соодветно решение за голем број изрази со компонента *animus*. Некои од овие преводни решенија

се среќаваат и во латинските лексикони. На пример, изразот *animus advertere*, букв. 'да го свртиш својот *animus', се преведува со изразите 'да го свриш вниманието кон нешто', 'да внимаваш на нешто' (Софрониевски, 2001: 19), изразот *animus tenere*, буквално 'да држиш нешто во својот *animus' со изразот 'да помниш' (ibid: 44), *animus aliquid insculptum habere*, буквално 'да имаш нешто врежано во својот *animus', со изразот 'добро да паметиш нешто' (ibid.), *in animus alicui esse*, букв. 'да се има нешто во својот *animus', со изразот 'да се им намера', 'да се научи нешто' (ibid.) итн.

* * *

На крајот, можеме да заклучиме дека преводни еквиваленти на лексемата *anima* во раниот латински се 'здив', 'воздух', 'живот' и 'душа' како животворен принцип или како нематеријално начело што по смртта го напушта телото. Значењата на лексемата *animus*, од друга страна, не можат да се сведат на неколку преводни еквиваленти. Преводните решенија што овде ги предложивме, како 'глава', 'ум', 'памет', 'разум', 'душа', 'срце', 'нарав' итн., не претставуваат семантички, туку функционални еквиваленти на поимот означен со лексемата *animus*, кои се применливи само при превод на конкретни јазични структури со компонента *animus*. Овие преводни решенија не се резултат на повеќезначноста на лексемата *animus*, туку на неможноста во целниот јазик да се пронајде формален кореспондент, т.е. збор кој има иста функција и исто значење. Лексемата *animus*, не е повеќезначна. Значењата коишто ѝ ги припишуваме не произлегуваат од вообичаените извори на полисемија, како што се, на пример, семантичкото поместување, метафоричкото или метонимиското проширување на значењето, генерализацијата и слично, туку произлегуваат од лексичка празнина. Анализата на *animus* во избраниот корпус упатува на тоа дека во раната римска култура поимот што бил означен со оваа лексема се концептуализирал како нематеријален орган, сличен на поимите 'ум' и 'душа'. Овој нематеријален орган Римјаните го лоцирале во градниот кош и му припишувале повеќе функции. Го концептуализирале, пред сè, како орган со којшто помош човекот мисли и чувствува, како орган кој управува со човековата волева активност и како огран кој го определува карактерот на човекот и моменталните психички состојби низ којшто тој минува. Значењето на овој поим кореспондира со значењето на поимот 'душа' во словенските јазици само во однос на онаа негова компонента во значењето што произлегува од неговата емотивна и волева функција. Поимот '*animus*', сепак, имал пошироко значење од поимот 'душа' и во многу случаи бил поблизок до поимите 'ум', 'памет' или 'разум', кои во словенските јазици се поврзуваат со когнитивните способности на човекот. Од анализата произлезе и дека, дури и кога именката 'душа' е единствено возможно преводно решение за двете лексеми, со лексемите *anima* и *animus* се именуваат два сосем различни поими: *anima* е душа како животворен принцип или како нематеријално начело на животот, коешто по смртта го напушта телото, а *animus* е 'душа' исклучиво како севкупност од свест, чувства и карактерни особини.

Литература

- Аристотел. 2006. *За гушаџа*. Превод од старогрчки, коментар и белешки Маргарита Бузалковска-Алексова. Магор: Скопје.
- Beekes, Robert Stephen Paul. 2010. *Etymological Dictionary of Greek*. Leiden-Boston: Brill.
- Cato and Varro. 1934. *On Agriculture*. With an English translation by William Davis Hooper. Cambridge, MA: Harvard University Press, London: William Heinemann Ltd.
- Courtney, Edward. 1993: *The Fragmentary Latin Poets*. New York: Oxford University Press Inc.
- Ennius, Caecilius. 1935. *Remains of Old Latin*, Volume I. Newly edited and translated by E. H. Warmington. Cambridge, MA: Harvard University Press, London: William Heinemann Ltd.
- Gaffiot, Félix. 1934. *Dictionnaire Latin Français*. Paris: Hachette.
- Georges, Ernest. 1913. *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung.
- Glare, P. G. W. 1968. *Oxford Latin dictionary*. Oxford UK: Oxford University Press.
- Хомер. 1995. *Илијага*. Препев, предговор, увод и објасненија Михаил Д. Петрушевски. Скопје: Детска радост.
- Livius, Andronicus Naevius; Pacuvius, Accius. 1936. *Remains of Old Latin, Volume II*. Newly edited and translated by E. H. Warmington. London: William Heinemann Ltd., Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Plautus. 1918. *Amphitryon, The comedy of asses, The pot of gold, The two Bacchises, The Captives*. With an English translation by Paul Nixon, in four volumes, volume I, London: William Heinemann, New York: G. P. Putnam's sons.
- Plautus. 1916. *Casina, The Casket Comedy, Curculio, Epidicus, The two Menaechmuses*. With an English translation by Paul Nixon, in five volumes, volume II, London: William Heinemann, New York: G. P. Putnam's sons.
- Plautus. 1924. *The Merchant, The Braggart Warrior, The Haunted House, The Persian*. With an English translation by Paul Nixon, in five volumes, volume III, London: William Heinemann, New York: G. P. Putnam's sons.
- Plautus. 1980. *The little Carthaginian, Pseudolus, The Rope*. With an English translation by Paul Nixon, in five volumes, volume IV, Cambridge, MA: Harvard University Press, London: William Heinemann LTD.
- Плаут, Тит Макиј. 2003. *Трџовец, Менехми, Скржавец, Заробеници*. Превод на *Трџовец, Менехми, Скржавец* Миле Богески, препев на *Заробеници* Маргарита Бузалковска-Алексова. Скопје: Профундум.
- Плаут, Тит Макиј. 2007. *Војничкој фалбаџија*. Превод од латински, белешки и предговор Маргарита Бузалковска-Алексова. Скопје: Профундум.
- Плаут, Тит Макиј. 2010. *Грне*. Препев од латински и белешки Васил Буковски, Мирјана Савиќ, Марија Манасиевска. Скопје: Профундум.
- Плаут, Тит Макиј. 2011. *Сенишџа*. Превод од латински, предговор и белешки Елена Џукеска. Скопје: Профундум.
- Remains of Old Latin, Volume III: Lucilius, The Twelve Tables*. 1938. Newly edited and translated by E. H. Warmington. London: William Heinemann Ltd., Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Софрониевски, Валериј. 2001. *Латинско-македонски речник*. Скопје: Бигос.
- Terence. 1959. *Phormio, The mother in law, The brothers*. With an English translation by John Sargeant. London: William Heinemann Ltd, Cambridge, MA: Harvard University Press.

-
- Terence. 2001. *The woman of Andros. The Self-Tormentor. The Eunuch*. Edited and translated by John Barsby. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Vaan, Michiel de. 2008. *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*. Leiden-Boston: Brill.